

مدرسه مریم بیگم صفوی (علوی) خوانسار و موقوفات آن

محبوبه خسروی^۱

چکیده:

مدرسه مریم بیگم صفوی که در این نوشتار به آن می پردازیم، قدیمی ترین مدرسه خوانسار است که در زمان صفویه توسط مریم بیگم شاهزاده صفوی بنا گردیده است. تاریخ انشاء وقفنامه مدرسه مربوط به ۱۱۰۶ ه. ق و تاریخ وقفنامه یک جلد فروع کافی موجود در مدرسه ۱۱۱۳ ه. ق می باشد. این مدرسه از جمله مدارس پر برکت جهان اسلام بوده و از زمان تأسیس تاکنون بسیاری از عالمان بزرگ تحصیلات اولیه خود را در آن سپری نموده اند. طرح معماری بنا طرح هشت ضلعی است که در مرکز آن حوض سنگی و اطراف آن مسجد، حجره ها و مدرس واقع است. در سال ۱۳۹۴ ه. ق توسط آیت الله سید حسین علوی نجفی تعمیر و مرمت گردید و براساس حدیث شریف (انا مدینة العلم و علی بابها) که بر سردر مدرسه گچ بری گردید، نام مدرسه را علوی نامیدند. مدرسه دارای موقوفات قابل توجهی بوده که متأسفانه به مرور زمان از بین رفته و یا از حالت وقف خارج گردیده و تنها یک مورد از رقبه موقوفات آن باقی است.

کلید واژه ها:

مریم بیگم صفوی، مدرسه علوی، آیت الله سید حسین علوی نجفی.

مقدمه

شهرستان خوانسار از جمله شهرستان‌های استان اصفهان می‌باشد. این شهرستان در غرب استان بین شهرستانهای فریدن از سمت غرب، از شمال به گلپایگان و از سمت شرق به شهرستان برخوار و میمه و از جنوب به شهرستان تیران و کرون و فریدن محدود است. شهر خوانسار در مرکز شهرستان در ۵۰ درجه و ۱۹ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۱۳ دقیقه عرض شمالی و ۲۲۵۰ متری از سطح دریا واقع گردیده است و به همین سبب دارای آب و هوای کوهستانی است.^۲

پیشینه تاریخی خوانسار بنابر آثار و شواهد متعدد به قبل از اسلام می‌رسد و آثار بقایای آتشکده هیکل در تیدجان از جمله این آثار است. ورود اسلام به این منطقه به بیش از هزار سال می‌رسد. وجود امامزادگان متعدد به‌ویژه امامزاده جلیل‌القدر «احمد بن محمد بن امام علی النقی (علیه السلام)» مؤید این امر است. آنچه مسلم است این که خوانسار در میان شهرهای اطراف و اکناف این شهر از نظر مذهبی موقعیتی ممتاز و جایگاهی ویژه دارد، به نحوی که در این شهر نسبتاً کوچک تعداد ۱۰۰ باب مسجد و حسینیه وجود دارد. و در بسیاری از محلات کوچک این شهر چندین باب مسجد با فاصله بسیار اندک و در کنار هم قرار گرفته است.

قدیمی‌ترین اثری که در زمینه ساخت مسجد در خوانسار موجود است آثاری است که از مسجد موسوم به مسجد حاج رضا در خوانسار (در سمت جنوب شهر) در دست است. این مسجد از بناهای حاج رضا فرزند حاج قواس بوده که متأسفانه از بین رفته و تنها نمونه‌ای از کاشی‌کاری‌های آن در موزه لندن نگاهداری می‌شود. این قطعه کاشی دارای زمینه گل و بوته و جمله «لیدخل المؤمنین» بر روی آن نقش بسته است. ابعاد آن ۴۵ در ۶۰ سانتی‌متر است و قدمت آن به قرن هفتم هجری باز می‌گردد.^۳

همچنین مسجد دیگری به نام مسجد چهارراه در محل مسجد جامع فعلی (قرن یازدهم) وجود داشته است که یک عدد رحل بزرگ قرآن کریم از آن موجود است

و بر روی آن جمله وقف مسجدالچهارراه حک شده است و نیز در شمالی مسجد جامع فعلی از آثار دیگر به جای مانده از این مسجد است. از دیگر مساجد قدیم خوانسار مسجد جامع فعلی شهر است که تاریخ اتمام بنای آن ۱۱۰۱ ه. ق می باشد. بنای آن را مرحوم حاج صانع خوانساری بنیاد نهاده است.^۴ یکی دیگر از مساجد قدیم خوانسار مسجدی است که در داخل مدرسه علمیه موسوم به مدرسه مریم بیگم صفوی واقع و بخشی از مدرسه محسوب می گردد. این مدرسه در زمان صفویه بنیاد نهاده شده است.

مدرسه مریم بیگم صفوی

مدرسه مریم بیگم در سمت جنوب شهر مجاور سرشاخه شرقی رودخانه خوانسار واقع گردیده است. این مدرسه که امروزه به نام حوزه علمیه علوی نامیده می شود از جمله بناهای عصر صفویه است. مدرسه فوق کهن ترین مدرسه موجود در شهرستان خوانسار است که به امر مریم بیگم صفوی از شاهزادگان صفوی (دختر شاه صفی) بنا گردیده است. تاریخ وقفنامه آن که پس از بنای مدرسه انشا شده است، سال ۱۱۰۶ ه. ق را نشان می دهد. لازم به ذکر است که این شاهزاده صفوی همچنین مدرسه ای به همین نام در سال ۱۱۱۵ ه. ق در محله خواجه در شهر اصفهان نزدیک چهارسوق نقاشی ساخته که متأسفانه امروزه به کلی ویران شده و در محل آن مدرسه ای جدید ساخته اند. دو لوح سنگی حاوی کتیبه از مدرسه قدیمی و کتیبه سردر مدرسه در موزه ایران باستان نگهداری می شود.^۵

ویژگی های بنا

مدرسه فوق دارای ۱۵۰۰ متر مربع مساحت می باشد. مجاور مدرسه قطعه زمینی به مساحت ۲۰۰ متر مربع وجود دارد که سابقاً مکان حمام متعلق به مدرسه در آن بنا گردیده بود و امروز از بین رفته است. مدرسه دارای دو در ورودی است. در اصلی

مدرسه سمت شمال، مجاور رودخانه خوانسار قرار دارد. این در دارای سردری زیبا به ارتفاع ۷ متر است. در ورودی مدرسه چوبی به ابعاد ۱۷۰ سانتی متر در ۲ متر است. در دو سوی در ورودی دو سکوی سنگی قرار دارد. در بالای سردر فوق حدیث شریف «انا مدینه العلم و علی بابها» به طرز زیبایی گچ‌بری گردیده است. در ذیل حدیث شریف، اشعاری در خصوص تعمیرات مدرسه در سال ۱۳۱۰ ه. ق گچ‌بری شده است. این اشعار اثر طبع نظام الشریعه بدیع^۶ (۱۲۶۸-۱۳۲۹) از شعرای خوانسار و گچ‌بری و خوشنویسی آن را استاد اسماعیل طهرانی و استاد حسین طهرانی به عهده داشته‌اند. در وسط سردر ورودی در قسمت بالا پنجره زیبای مشبک کتابخانه مدرسه قرار دارد. متأسفانه بخشی از سردر زیبای مدرسه در سال‌های اخیر بر اثر رنگ آمیزی و بخش دیگر بنا، بدون توجه به اصالت تاریخی آن آجرنما گردیده است.

ورودی مدرسه، دالانی است به طول ۹ متر با ارتفاع ۳ متر و ۴۰ سانتی متر

و عرض ۲ متر. در پایان دالان ورودی، به قرینه سمت نمای خارجی، دو سکوی سنگی از سمت داخلی محوطه ایجاد شده است. در وسط دالان ورودی در سمت راست، ورودی کتابخانه واقع است که با عرض ۸۰ سانتی متر، ارتفاع ۲ متر و ۱۲ پله به کتابخانه که در طبقه فوقانی دالان ورودی مدرسه قرار گرفته است متصل است. اطراف دالان ورودی و محوطه داخلی مدرسه تا ارتفاع ۱ متری توسط سنگ‌های قطور با ابعاد بزرگ نماسازی گردیده است.

طرح داخلی مدرسه، طرح ۸ ضلعی می‌باشد که حیاط آن دارای ابعاد ۱۷ در ۱۷ متر است. حیاط مدرسه توسط سنگ فرش‌های قطور به چهار قسمت مساوی تقسیم و در مرکز آن، حوض سنگی بسیار زیبا با ابعاد ۱/۵ در ۲ متر و عمق ۱/۵ متر توسط سنگ‌های یکپارچه با قطر ۲۰ سانتی متر ایجاد گردیده است. آب حوض از نهر موسوم به نهر «لا» یا «نغیلا» که محل آن از چشمه‌های معروف به سرچشمه خوانسار است تأمین می‌گردد. مجرای ورودی آب از خارج از مدرسه تا محل حوض توسط

وقف

میراث

جویدان

شماره

۸۶

تابستان

۱۳۹۳

۹۱

کانالی سنگی به صورت یکپارچه شده است. این نهر از سمت غرب وارد مدرسه می‌گردد و از سمت شمال از خروجی زیر زمینی که کانالی است سنگی به سوی خارج از مدرسه جریان می‌یابد. مدرسه دارای ۲۲ حجره می‌باشد. روبروی در شمالی مدرسه در سمت جنوب حیاط مدرسه مسجد واقع و در دو سوی غرب و شرق حیات آن دو حجره به قرینه قرار دارد که این دو حجره همچون سایر حجره‌ها با دو پله سنگی به حیات مرتبط است. در جلوی این دو حجره به عرض ۱/۵ متر در ۴ متر ایوانی با طاق نمای هلالی شکل قرار دارد و حجره اصلی مدرسه که اطاق مدیریت حوزه نیز محسوب می‌گردد دارای ابعاد ۴ در ۴ متر و ارتفاع ۴ متر می‌باشد. سقف کلیه حجره‌ها به صورت طاق ضربی به شکل هلال از درون بسیار زیبا نماسازی گردیده است. کلیه حجره‌ها فاقد پنجره است.

مدرسه مریم بیگم صفوی (علوی) خوانسار و موقوفات آن

نمای داخلی مدرسه اصالت خویش را حفظ نموده و از زمان ساخت تا کنون

ظاهراً تغییر چندانی نیافته است. ناودان‌های پشت بام مدرسه که به سمت داخل حیات مدرسه جریان دارند از سنگ‌های قطور یکپارچه ساخته شده‌اند. حمام و آشپزخانه در ضلع جنوب غربی واقع است و در طبقه فوقانی حمام و آشپزخانه دو حجره که جدید احداث گردیده قرار دارد و راه ورودی آن از داخل بنا می‌باشد به نحوی که ساخت حجره‌ها در ترکیب مدرسه بی‌نظمی و خللی ایجاد ننموده است. در ضلع جنوب شرقی مدرسه در ورودی دیگر ایجاد گردیده است که با دالانی نسبتاً طولانی به خیابان آیت الله خوانساری متصل است. این دالان با اختلاف ارتفاع در دو سطح متفاوت در انتها با دوپله به حیاط مدرسه متصل است. در مرکز، دالان به چهار راهی تقسیم می‌شود که راه غربی آن به وضوخانه و در سمت چپ به باغ مدرسه متصل است و ادامه دالان به عرض ۲/۵ متر به طول ۱۵ متر به خیابان متصل است. در ضلع شمال شرقی مدرسه کلاس درس و دستشویی‌های مدرسه قرار دارد.^۷

وقف

میراث

جویدان

شماره

۱۶

تابستان

۱۳۹۳

۹۳

مسجد مدرسه

مسجد در سمت جنوب مدرسه قرار دارد. ارتفاع سردر ورودی مسجد ۶ متر است. در سمت بالای سردر مسجد این جمله بر روی کاشی‌ها نقش بسته است. «ولقد أمر بتعمير هذا لبنا حجت الاسلام والمسلمين آيت الله العظمى الحاج آقا حسين العلوي الموسوي» این کاشی‌ها مربوط به زمانی است که مدرسه توسط مرحوم آیت الله علوی تعمیر گردیده. در جلو این مسجد که با دو پله به حیاط مدرسه متصل است ایوانی به ابعاد ۴ متر در ۴ متر قرار دارد که سقف آن به صورت هلال می‌باشد. مسجد از دو بخش تشکیل شده است بخش اولیه به صورت مستطیل با جهت شمالی - جنوبی به ابعاد ۴/۵ در ۵/۵ متر است. ارتفاع این بخش ۵ متر و سقف آن طاق هلالی است. بخش دوم در انتهای قسمت اول به صورت مستطیل با جهت غربی - شرقی با ابعاد ۴/۵ در ۱۱ متر طول است و گنبد کوچک مسجد در مرکز آن واقع است. محراب در سمت غرب این بخش واقع است. محراب کوچک مسجد دارای ابعادی به ارتفاع ۲ متر و ۶۰ سانتی متر و عرض ۱ متر و ۲۰ سانتی متر است. داخل محراب به صورت ۵ ضلعی بسیار زیبا ساخته شده است. دور تا دور مسجد نیز همچون سایر بخش‌های مدرسه، به ارتفاع ۸۰ سانتی متر از کف به وسیله سنگ نماسازی گردیده است که بر زیبایی بنا افزوده است.

در بخش شرقی مسجد با دو پله امکان ورود به بخش وضوخانه مهیا گردیده است. ارتفاع گنبد تا کف ۱۱ متر است. در سمت راست مسجد حجره‌ای کوچک قرار دارد که این حجره دارای دو در ورودی بوده است یک در آن از داخل حیاط مدرسه و در دیگر آن از خارج از مدرسه به حجره متصل بوده که اکنون مسدود گردیده است. این حجره توسط در کوچکی که در کنار محراب مسجد بوده به مسجد متصل بوده و امام جماعت مسجد توسط این در بدون ورود به مدرسه عبور و مرور می‌نموده است. این در اکنون مسدود و راهی از مسجد به خارج از مدرسه وجود ندارد و علت آن تصاحب زمین‌های اطراف مدرسه و راه عبور آن است.

کتابخانه

مدرسه از زمان تأسیس دارای کتابخانه بوده است ولی متأسفانه کتابخانه آن دستخوش حوادث گردیده و اکثر کتب نفیس آن به تاراج رفته است و امروزه تنها پنجاه نسخه خطی از کتابخانه اولیه موجود است.^۸ قدیمی ترین نسخه خطی موجود یک نسخه فروع کافی است که تاریخ وقف آن ۱۱۱۳ ه. ق می باشد. تعداد کتب چاپی کتابخانه بالغ بر ۶۰۰۰ جلد است که اکثر آنها کتب مرجع می باشد.

وقفنامه کافی خطی کتابخانه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على السرائر والمطلع على الضمائر والصلاه على أشرف خلقه محمد وآله الأكابر وبعد، وقف مخلد وحبس مؤبد نمود جناب عالیحضرت، متعالی منزلت، ستوده خصلت، حمیده طوبیت، ملکی طینت، مستغنی الألقابی، مقرب ریش سفید حرم محترم اصفهان، صانه الله عن طوارق الحدثان، وصی شرعی مرحمت وغفران پناه آقا حسنعلی این کتاب جلد ثانی فروع کلینی را از مال مرحوم مغفور مشارالیه، برکافه علماء امامیه وفقهاء اثناعشریه (و) طلبه مدرسه واقع در قصبه خوانسار، که جناب عالی حضرت، متعالی منزلت، توفیق آثاری، حاجی الحرمین الشریفین، حاجی میرزا محمدا ساخته اند که مطالعه و بهره مند گردند. وثواب آن را اولاً به روح مقدس مطهر عرش درجات سدره مرتبات، هدیه نمایند و ثانیاً به روزگار فرخنده آثار واقف موفوق، آدام الله دولته و عمره واصل گردانند. و تولیت قبض و سبط آن را مفوض نمود به جناب^۹..... و بعد از آن به ارشد اولاد ذکور مشارالیه که متولی مدرسه مذکوره باشند. نسلاً بعد نسل مشروط به آنکه در معرض بیع و هبه و صلح در نیاورند.

تغییر دهنده به لعنت خدا و ائمه هدی گرفتار گردد و صیغه شرعیه وقف خوانده شد فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یبدلونه^{۱۰}.

تحریراً فی رجب المرجب ۱۱۱۳ مہر «لا الہ الا اللہ الملک الحق المبین» -
 ہوشیاری.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله الواثق على الشراير والمطاع على الضغائر والصلوة على أشرف خلقه
 محمد وآله الأكارم وبعد وقد غلذت حيس مؤيداً وجناب عالم حضرت متعالين
 سؤده خصلت حميده طويت ملكي طينت مستغنى الألقاب مقرب ديني سعيد
 حرم محترم اضفهان صان الله عن طوارق الخديان وصحي شرعي مرحمت وعفوان
 آقا حسن علي الزكابي جلده في فروع كليني نا ارمال مرحوم مغفور شاد اليه بركاته
 علمه الماتيه وقفه ما اثنى عشر طلبه مدهسه واقعه مذكره صبه خواجه اركاننا
 عالم حضرت مشايخك توفيق اناري حاجي الحرمين الشريفين حاجي ميرزا محمد الساجده اند
 كرم طالعهم ويهتد كرمه ورواب انرا اولاب روح مقدس مطهر حضرت عرش درجات سد
 كرتاش هديه نمايد ونايا بروكارت خنده انا واقف توفيق لدام الله ذكركم ورحمهم
 كذا نكده وتوليت قبض ولبط انرا مقوض بود بحاجت ~~.....~~ بقدا ان ارشد
 اولاد كوريشا اليه كمنولي مدهسه مذكوره فاشند اسلافه شريطين مشروط بانك كوريش
 بوج وبهيه وصلحت توفيق يهنا بكنت خدا وانتم هدي كرتار كوريش وسنغه شرعيه و
 خوانده شد فمن بلكه بده ناسيمه فانما الله على الذي سيدور خيرا في رجب المرجب ۱۱۱۳

موقوفات

مدرسه مريم بيگم صفوي (علوي) خوانسار و موقوفات آن

وقف نامه كافي خطي كتابخانه

تعمیرات مدرسه

براساس آثار موجود این مدرسه از زمان تأسیس تا کنون حداقل ۳ مرتبه تعمیرگردیده است. البته این بدان معنا نیست که تعمیرات صرفاً به این ۳ دوره محدود شود زیرا در تعمیرات سال‌های ۱۳۸۵ که زیر نظر مرحوم آیت الله سید مرتضی علوی صورت گرفته است، در برخی از حجره‌ها چهار دوره تعمیرات دیده شده است لیکن سه دوره مذکور در اسناد موجود است. آنچه شواهد نشان می‌دهد در سال ۱۳۱۰ هجری قمری مدرسه توسط آیت الله سید محمد تقی خوانساری (جد خاندان شهیدی) تعمیرگردیده است. برسر در ورودی مدرسه (در شمالی) اشعاری از مرحوم نظام الشریعه بدیع عالم و شاعر خوانساری در این خصوص گچ‌بری گردیده است. این اشعار و ماده تاریخ در زمینه آبی و قرمز بدین شرح است:

جناب میر محمد تقی که مداحی
خلاصه علما بحر علم و کان عطا
بیاض چهره او نور وادی ایمن
رواست بوعلی از بهر فضل و کمال
به هر کجا نگری نور فیض اوست عیان
گناهکار درش را امید رحمت نیست
ز فیض همت خود ساخت باز مدرسه را
تبارک الله از این مدرسه کش از عرفات
کنون مدرّس هر مدرّسش سزد ادریس
به حجره‌اش چو کسی جا کند پی تحصیل
چو باز مدرسه معمور شد ز همت او
بدیع زد رقم از بهر سال تعمیرش

ندیده در همه آفاق این چنین ممدوح
که هم مروّج دین است و هم مروّج روح
ولای حضرت اوثنانی سفینه روح
به طوع چهره ز خاک درّش کند ممسوح
مگر به دیده بی نور حاسد مقدوح
مگر که توبه ز عصیان او کند چو نصوح
چه سالهاست که بود اندر این بلد مطروح
بر اوج چرخ زند نور معرفت ز سطوح
که هست راحج تدریس و دیگران مرجوع
ز یمن مدرسه گردد ز اهل کشف و وضوح
که هست فاتح ابواب فیض و فضل و فتوح
« ز باب مدرسه باب علوم شد مفتوح »

۱۳۱۰

اشعار دیگری از مرحوم محمد جواد ولایی متخلص به افسر بر سردر مدرسه در گذشته گچ‌بری گردیده بود که در تعمیرات از بین رفته، این اشعار بیانگر انجام تعمیرات توسط مرحوم سیدجمال الدین شهیدی است که در سال ۱۳۶۴ هجری قمری صورت گرفته است، اشعار بدین شرح است:

دارعلم و عمل و خانه دانش این است	خادم بارگهش مهر و مه و پروین است
نور علم است که تابیده در این دارالعلم	کآب و خاکش همه از کوثرعلین است
خاکروب در این بارگه علم و کمال	دست‌های ملک و گیسوی حورالعین است
مرکز حکمت و فقه است و اصول و منطق	فاش می‌شدهمه راهر که حقیقت بین است
بعد چندی که بنایش همه ویران شده بود	شیوه دهر چنین بود و چنین آیین است
قدّ مردانگی آراست به آبادی آن	آن که در رسم چنین بوده و آیین این است
مهد یزاده ^{۱۱} شایسته شهیدی لقبش	اسم و رسم و لقبش هر سه جمال الدین است
سال تعمیر بنا از صدف فکر، افسر	جُست دُر جی که پراز گوهر لعل آگین است
بر از این نخل فضیلت که باغ ازلی است	میوه علم و ادب کز لب و جان شیرین است.

۱۳۶۴ هـ ق

بار دیگر مدرسه در سال ۱۳۹۴ هجری قمری توسط مرحوم آیت الله حاج آقا حسین علوی نجفی^{۱۲} تعمیر و توسعه یافت. ایشان تا پایان عمر شریفشان تلاش بسیار در حفظ و نگاهداری و رونق این مدرسه نمودند. درسنگ نوشته‌ای که در داخل مسجد مدرسه قرار گرفته است در خصوص انجام این تعمیرات مرحوم آیت الله علوی چنین آورده است:

بسم الله الرحمن الرحيم

نظر به اینکه این مدرسه همیشه مرکز تربیت مروجین شریعت مقدس بوده براساس آنکه در این چند سال اخیر به ویرانه مخروبه‌ای مبدل گشته بود به حکم

مسئولیت شرعی و دینی مصمم به نوسازی آن شدم و به همین منظور دو قطعه کوچک زمین باز افتاده طرفین درب ورودی مدرسه را اجاره کردم به مدت نود و نه (۹۹) سال به مال الاجاره یک میلیون ریال تمام، مال الاجاره را با تمام مبالغ دیگر به مصرف نوسازی مدرسه رساندم و در محل املاک فوق الذکر دو دستگاه خانه ساختم که پس از انقضاء مدت اجاره به وقفیت مدرسه درآید و همگان در مقابل حفظ این بنا مسئولیت دارند. فمّن بدله بعد ما سمعه فأنما اثمه علی الذین یدلونہ. الراجی حسین الموسوی العلوی الخوانساری سنه ۱۳۹۴ هجری قمری.

مرحوم علوی پس از تعمیر مدرسه براساس حدیث شریف «انا مدینه العلم و علی بابها» که بر سردر مدرسه گچ‌بری گردیده بود مدرسه را به نام حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)، علوی نام نهادند و اکنون آن مدرسه را علوی می‌نامند.

تربیت یافتگان مدرسه

این مدرسه به اشاره علامه آقا حسین خوانساری (رحمت الله علیه) توسط شاهزاده صفوی بنا گردیده است و از آن زمان تا کنون علما و صلحای بسیاری در آن ساکن و بهره برده‌اند. از جمله مدتی مرحوم میرزای قمی (شوهرخواهر آیت الله آقا سید حسین خوانساری) و آیت الله العظمی سید محمد تقی خوانساری (صاحب نماز استسقاء)، آیت الله العظمی سید ابوتراب خوانساری، آیت الله العظمی سید احمد خوانساری، آیت الله العظمی سید محمد رضا گلپایگانی، آیت الله حاج شیخ موسی انصاری و آیت الله سید احمد صفایی خوانساری مدتی را در مدرسه مذکور اقامت و بهره برده‌اند. نقل است حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) نیز برای استفاده از محضر استاد و فیلسوف متأله و حکیم فرزانه آخوند ملا محمد علی حکیم ایمانی مدتی در این مدرسه تحصیل نموده است.^{۱۳}

به طور کلی اغلب مراجع و چهره های بزرگ علمی این شهرستان و شهرهای اطراف تحصیلات خود را در این مدرسه آغاز نموده‌اند.

مدیریت مدرسه

مرحوم آیت الله حاج آقا حسین علوی (رحمت الله علیه) بیش از نیم قرن - پس از مراجعت از نجف اشرف - مدیریت این حوزه کهن را به عهده داشت. وجود ایشان در خوانسار و حوزه کهن آن آثار بسیار پر برکت را به دنبال داشت، مرحوم علوی در سال ۱۲۸۷ شمسی در خوانسار متولد و پس از تحصیل مقدمات علوم در خوانسار و اصفهان رهسپار نجف اشرف شد و در محضر بزرگان آن حوزه با عظمت، از جمله آیات عظام سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نائینی، ضیاءالدین عراقی و اصطهباناتی - رضوان الله علیهم - به تحصیل پرداخت و پس از وصول به اجتهاد به ایران بازگشت و در خوانسار رحل اقامت افکند و به تدریس علوم دینی و ارشاد و رتق و فتق امور مردم مشغول شد. وی با چهره‌ای گشاده، همه اقشار مردم،

از پیر و جوان، روستایی و شهری، با سواد و بی سواد را به حضور می پذیرفت و هریک را فراخور حالشان ارشاد می کرد. درخانه اش همواره به روی مراجعین باز بود و هرکس به حضورش می رسید بی بهره بر نمی گشت. محفل او مجلس قرآن و حدیث و موعظه بود و کسی از آن خسته نمی شد. کمتر اتفاق می افتاد که در جلسه ای آیه ای یا حدیثی یا شعری پند آمیز نخواند، و از آنجا که خود عالم عامل بود سخنانش بردل می نشست. ۱۴ مرحوم علوی به مدت ۵۵ سال، از عمر شریف خود را در اداره حوزه علمیه گذراند و منشاء برکات بسیار بود. ایشان در ۱۳۶۸/۴/۲۱ دار فانی را وداع گفت. و پس از ایشان فرزندش مرحوم آیت الله حاج سید مرتضی علوی مدیریت مدرسه مذکور را به عهده گرفته و تلاش قابل توجهی را در حفظ و نگهداری و رونق بخشی بدان به عمل آورده است.

مرحوم سید مرتضی علوی فرزند آیت الله سید حسین علوی متولد ۱۳۲۶ فارغ التحصیل رشته ریاضی و دبیر آموزش و پرورش بود. ایشان در کنار تدریس در دبیرستان در حوزه علمیه در کنار والد خویش علاوه بر انجام امور اجرایی حوزه به تحصیل در محضر علما و فضلاهی حوزه به ویژه والد خویش پرداخت و پس از وفات والد به امر ایشان مدیریت مدرسه را به عهده گرفت و سعی و تلاش بسیاری در رونق بخشی به حوزه کهن سال مریم بیگم و رسیدگی به امور مراجعین داشت. وی علاوه بر مدیریت حوزه، سال های متمادی به امر تدریس در حوزه پرداخت و محضرش محل مراجعه بسیاری از دانش آموزان، دانشجویان، طلاب و اقشار مختلف مردم بود. وی با رویی گشاده هر یک را با توجه به موقعیتشان مورد توجه و عنایت قرار می داد. گشاده رویی و برخورد صمیمانه و صادقانه ایشان هر مراجعه کننده ای را جذب می نمود و آغازی بود بر رفت و آمدهای مکرر و بهره گیری از خرمن پرفیض ایشان. روحانی مردمی که در مجالس و محافل هرگز انتظار تعظیم و تکریم نداشت. ساده زیستی و مردمی بودن ایشان، حوزه علمیه را محل رفت و آمد اقشار مختلف مردم قرار داده بود. هرگز از تماس های مکرر با مسئولین جهت رفع

وقف

میراث

جویدان

شماره

۸۶

تابستان

۱۳۹۳

۱۰۱

مشکلات مراجعین ابایی نداشت. امور اجرایی حوزه کهن سال علوی را به مدت ۲۳ سال به نحو شایسته مدیریت نمود و خاطراتی ماندگار از خویش به یادگار نهاد. سرانجام این مدیر صادق در تاریخ ۱۳۹۱/۹/۲۲ بر اثر سانحه سقوط از بالابر دارفانی را وداع گفت و طلاب حوزه‌های علمیه و اقشار مختلف مردم را در سوگ نشانده. در پی وفات ایشان از سوی دولت عزای عمومی اعلام و پیکر ایشان پس از تشیع توسط هزاران نفر از اقشار مختلف در کنار والد مکرم در مسجد آقامیرعظیم به خاک سپرده شد. روحش شاد و یادش گرامی. پس از وفات ایشان مدیریت حوزه از سوی دفتر مدیریت حوزه علمیه قم به حضرت حجت الاسلام والمسلمین نصرالله زاده واگذار گردید.

موقوفات مدرسه

مدرسه مریم بیگم رقبات موقوفه بسیارداشته است که به مرور زمان از حالت وقف خارج و به تملک و تصرف اشخاص درآمده است. از نسخه اصل وقفنامه مدرسه و موقوفات آن که در سال ۱۱۰۶ هـ. ق نوشته شده، اثری در دست نیست. ولی رونویس آن که در سال ۱۳۰۸ هـ. ش از روی نسخه اصل نوشته شده موجود است. متأسفانه در همان تاریخ یا پیش از آن، در اصل وقفنامه به عمد مشخصات رقبات وقفی، به جز یک قلم، سیاه و محو شده است. متن وقفنامه مدرسه و موقوفات آن براساس رونویس وقفنامه بدین شرح است. ۱۵

وقفنامه مدرسه

بسم الله الرحمن الرحيم

اما بعد، برسالکان مسالک... که در این ایام خجسته انجام، داعیان دولت قاهره و طالبان علوم دینی که در قصبه طیبه خوانسار که نمونه ای است از جنّات تجری من تحتها الأنهار، مسکن و محلّی که در آن مجتمعاً به تحصیل علوم خیرالأنام، و

Handwritten text in Persian script, likely a historical document or manuscript. The text is densely packed and covers most of the page. It appears to be a letter or a formal document, given the use of honorifics and the structured nature of the writing. The script is a clear, cursive style typical of 18th-century Persian manuscripts.

وقف
میراث
جایزگان
شماره
۱۶
تابستان
۱۳۹۳
۱۰۲

دعاگوئی دوام دولت ابد توأم اشتغال نمایند، نداشتند، در این اوقات التماس نمودند به اقل خلق الله حاجی میرزا محمد خلف صدق مرحمت و مغفرت و رضوان مآب، سلطان محمد خوانساری، من جمله کمترین بندگان نوآب مستطاب، معلی القاب، خورشید احتجاب، فلک جناب، خدیجه الوزراء، بلقیس الزمان، ناموس العالمین، عصمت الدنیوادین، به توفیق ربانی و به توجه دولت و مینت نوآب علیا جناب، و تحصیل دعای خیر از جهت روح کثیر الفتوح طوبی آشتیان، خلد مکان، و از جهت از دیاد عمر و دولت فرشته احترام بنای مدرسه و حمامی در آن بلد به اتمام رسانید تا عبادالله که ودیعه حضرت واهب العطاء، اند- در آن مرفّه الحال و فارغ البال به دعاگوئی اشتغال نمایند و ثواب آن رابه روزگار فرخنده آثار عاید گردانند. و بنابر حدیث حضرت خیر البریه که «الدنیا مزرعه الآخره» و به تفقد فراغ بال علماء و أحواء اثنا عشریه کترهم الله بین البریه.

این بنای متین را وقف ایشان نموده و به صدق نیت و صفاء طویت، همگی و تمامی مزرعه مدعوه به «گل بیدهند» مشتمله بر باغ معنّب البعوض و اشجار صنوبر... و تولیت آن را به نفس نفیس خود مفوض گردانید و بعد از انقضاء زمان حیات مستعار به ولد اکبر ارشد ارجمند خود محمد مقیم بطناً بعد بطن من الذکور و نظارت و تصدی آن را به فرزند اعزّ اکرم خود محمد رحیم عقباً بعد عقب من الذاکران، فأن انقرضوا الی الذکور من الاناث، و هرگاه العیاذ بالله، از ناظر و متوالی اولاد ذکور یا اولاد ذکور اناث باقی نماند عالمی از علماء امامیه که ساکن القصبه یا ساکن دار السلطنه اصفهان که متّصف به صفت فضل و صلاح باشد متوالی و ناظر از جهت موقوفات مذکور تعیین نماید. و تدریس و نظم و نسق مدرسه را به فضیلت و کمالات دستگاه افادت و افاضت پناه، حقائق و معارف آگاه، جامع المعقول و المنقول، حاوی الفروع و الاصول، علامی فهامی مولانا حاجی محمد خوانساری مفوض گردانید. و بعد از اجابت داعی (کلّ نفسه ذائقه الموت) به اولاد ذکور او بطناً بعد بطن بشرط الأهلیه، و اگر اولاد مدرّس قابلیت و اهلیت نداشته باشند متوالی و ناظر در مرتبه، سعی وافی

در تعمیر و توفیر مداخل به تقدیم رسانیده آنچه از محصولات به عمل آید: اولاً
اخراجات موقوفات و تعمیر ضروری و وضع و اخراج آنچه محتاج الیه رواج و رونق
مدرسه مذکوره بود از قبیل: اجرت خدمه و روشنایی و سایر مصارفی که به حسب
عرف بلد ضرور و درکار باشد نمایند.

و آنچه باقی ماند عُشری از ناظرو متصدی و عُشری از مدرّس و تتمّه را مدرس
بین الطلبة الاجله، علی تفاوت مراتبهم، قسمت نماید به شرط آنکه شب و روز به
مطالعه و مباحثه و ضروریات علوم نبویه اشتغال نمایند بی موانع شرعی، مگر
در هفته یک شب و دو شب که مختارند. و در هر شب و روز شش نفر از ایشان هر یک،
یک جزو کلام مجید تلاوت نماید و ثواب آن را به روح مقدّس طوبی آشتیان فردوس
مکان قربت نمایند و شش نفر دیگر از طلبه کرام هر یک، یک جزو کلام الله را تلاوت
نموده، ثواب آن را به روزگار خیر مآل نوآب، علیا جناب، غنی الألقاب هدیه فرستند
و تتمّه از طلبه علم هر یک، یک جزو قرآن تلاوت آن را به واقف و بانی مدرسه، حفظ
الله، هبه نمایند. و شرط دیگر آنکه مباشرین موقوفات ممالک در آن تصرّف و دخل
نمایند.

افمن بدّله بعد ما سمعه فانّما اثمه علی الذین یبدّلونه والله سمیع علیم، و قفاً صحیحاً
شرعیاً و شرطاً صریحاً ملیاً. و کان ذلک فی شهر رجب المرجّب من شهور سنّه
و مائه بعد الالف من الهجره النبویه المصطفویه. به موجبی که مسطور گردیده من
أوله الی آخره قابل و متصرّف شدم، و صیغه شرعیّه به موجبی که نوشته شده،
خواندم و به تصرف موقوف علیهم دادم.

اقلّ عبادالله بنده کمترین درگاه آستان خلافت نشان حاجی محمّد.

مهر: «پیرو دین، میرزا محمد»

مهر: «عبده محمد افوض امری الی الله ان الله بصیر بالعباد».

گواهان وقف

بسم الله الرحمن الرحيم

اعترف الواقف، دام تأييده و توفيقه، بما فيه لدى، حررها العبد الاقل محمد تقى الشيرازى.

محل مهر

أنا من الشاهدين على ذلك، حررها العبد ابراهيم جناب حضرت ستوده اطوار، تأييد آثار، واقف مؤمى اليه، اعتراف به جميع جهات مزبور متن نمود، العبد الاقل محمد مسيح. مهر

جناب ستوده و مرضيه اطوار توفيق آثار، واقف به شرح مسطور متن در حضور كمترين بندگان آستان خلافت نشان اقرار و اعتراف نمودند. مهر مسيح

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب على حضرت واقف مشاراليه اقرار و اعتراف به جميع جهات مزبوره متن نمودند. حررها العبد الذليل. مهر «وأفوض أمرى الى الله، عبده محمد المسعود»

بسم الله الرحمن الرحيم

قد وقع و صدر الاعتراف الصريح السمعى والاقرار من الواقف... الخيرات والمبررات بشرائره.... وكتب داعياً لدوام الدوله.

مهر «يا الله المحمود فى كل قوله»

(شهادات به مطابقت سواد با اصل)

سواد مطابق با اصل است. و آن اصل نزد اين اقل الطلبة و خادم الشريعه است. ميرزا عبدالجواد موسوى^{۱۶}. مهر ميرزا عبدالجواد: «عبدالجواد الموسوى»

این سواد با اصل و قفنامه که در نزد آقای میرزا عبدالجواد است مطابقت شد صحیح است، ۱۳۰۸/۱۲/۸، غلامرضا معارفی

مهر اداره معارف و اوقاف ثلاث - گلپایگان

موقوفه مرحوم دکتر محمد زهرایی خوانساری

مرحوم دکتر محمد زهرایی فرزند رضا (نظام الشریعه) در سال ۱۳۳۸ هجری شمسی بخشی از املاک خود را در روستاهای فریدن وقف مدرسه مریم بیگم نموده و موارد مورد فوق را به ثبت رسانده است و قفنامه فوق بدین شرح است:

در تاریخ زیر حاضر شد آقای دکتر محمد زهرایی به شناسنامه نمره ۸۲۹ خوانسار فرزند رضا ساکن کوی لبرود خوانسار در این دفترخانه و با رضایت کامل و طیب خاطر وقف مؤید نمود قربة الی الله و طلباً لمرضاته همگی و تمامیت دو شعیر و نیم مشاع از صد و دوازده شعیر آب و املاک قنات کوچک بادجان (روستایی در شهرستان فریدن) زیر پلاک ۳ به انضمام یک شعیر مشاع از صد و دوازده شعیر آب و املاک دره گرمه بادجان پلاک یک به انضمام یک شعیر و نیم مشاع از صد و دوازده شعیر آب و املاک قنات بزرگ بادجان پلاک ۲ گلا فرعی از ۴۳ اصلی واقع در بخش سیزده اصفهان با کلیه متعلقات و منضمات شرعیه و عرفیه آن از کوه تا بر و دمن دون استثناء که عوائد و منافع آن پس از وضع حق التولیه و حقوق دیوانی الی الابد به مصرف مخارج طلاب علوم دینیه که در مدرسه معروفه به مدرسه مریم بیگم واقعه در کوی شهرک خوانسار جنب اداره ثبت اسناد و املاک که مستغنی از اوصاف است، بیتوته نمایند و به تحصیل علوم دینیه اشتغال دارند برسد و در صورتی که در مدرسه طلابی که بیتوته نمایند وجود نداشته باشد ولو یک نفر به مصرف و مرمت مدرسه نامبرده برسد و اگر مدرسه احتیاج به تعمیر و مرمت پیدا نکرد عواید حاصله از مورد وقف همه ساله به مصرف طلاب علوم دینی در مدرسه فیضیه قم برسد به این نحو که عواید به اعلم از علمای قم که مرجع تقلید باشند تقسیم شود که بین طلاب نامبرده تقسیم گردد و تولیت موقوفه را واقف مادام الحیوة با شخص خود و پس از وفات خود به ارشد و اتقی از اولاد ذکور واقف نسلاً بعد نسل و طبقه بعد طبقه و در صورت انقراض اولاد ذکور تولیت را به ارشد و اتقی از اولاد ذکور از اناث با اعلم و ازهد از علمای شهر خوانسار در هر زمان

وقف

میراث

جویدان

شماره

۸۶

تابستان

۱۳۹۳

۱۰۷

دو دهم عواید حاصله مختص متولی وقت و هشت دهم عواید به مصرف مقرره برسد. وصیغه وقف طبق مراتب مرقومه جاری شد و قبض و اقباض متحقق و تصرف و قفیت داده شد فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنَّمَا آثَمَهُ عَلَيَّ الَّذِيْنَ يَبْدُلُوْنَهُ. املاک مرقوم طبق پاسخ استعلام‌های شماره ۳۹۶۰ الی ۳۹۶۲ مورخه ۳۸/۷/۲۱ ثبت اسناد «داران»^{۱۷} در جریان ثبت است و جهت تصدیق است طبق ارزیابی اداره ثبت. تاریخ یازدهم دی ماه ۱۳۳۸ خورشیدی مطابق سوم رجب ۱۳۷۹ هجری قمری امضاء دکتر محمد زهرایی.^{۱۸}

تذکر یک نکته

مرحوم آیت الله سید احمد روضاتی در مقدمه کتاب مناہج المعارف تألیف ارزشمند سید ابوالقاسم جعفر موسوی معروف به میرکبیر آورده است که «شاهزاده مریم بیگم صفوی که از بانوان صالحه زمان و از ارادتمندان قدیم مؤلف کتاب مناہج المعارف یعنی علامه سید ابوالقاسم موسوی جعفری در اصفهان بود یک باب مدرسه در خوانسار جهت طلاب ایشان بساخت که تا هم اکنون از مدارس عامره شهر محسوب است.» [مقدمه مناہج المعارف یا اصول عقاید شیعه] و این در حالی است که مدرسه مذکور به امر علامه آقاحسین خوانساری - مدفون در تخت فولاد اصفهان - که در دربار صفوی صاحب نفوذ و اقتدار بود و جهت ایشان بنا گردیده است و از سویی مرحوم میرکبیر در سال ۱۰۹۰ متولد و در سال ۱۱۵۷ ه. ق وفات یافته و تاریخ انشاء وقفنامه که پس از اتمام بنا نگاشته شده است، سال ۱۱۰۶ ه. ق می باشد و در این زمان مرحوم میرکبیر تنها ۱۶ سال داشته است بنابراین مریم بیگم براساس نوشته مرحوم روضاتی نمی توانسته است از ارادتمندان قدیم مرحوم میرکبیر باشد و از نظر تاریخی زمان حیات پربرکت علامه آقاحسین خوانساری با بنای مدرسه بیشتر همخوانی دارد. چنانچه اکثر منابع نیز ساخت مدرسه را جهت ایشان عنوان نموده اند.

سید علی حسینی
مقام

وقف حسین سار
کابل

پی نوشت‌ها:

۱. کارشناس ارشد الهیات، پژوهشگر فرهنگ و تمدن اسلامی
۲. جغرافیای خوانسار، جلد اول، ص ۱۱
۳. همان، جلد ۲، ص ۹۳
۴. اختران فروزان خوانسار، صص ۳۵-۵۷ و مجله مسجد شماره ۴۵، ص ۷۴
۵. تاریخچه اوقاف اصفهان، ص ۲۹۸
۶. مرحوم میرزا رضا نظام الشریعه متخلص به بدیع از جمله علما، خوشنویسان و شعرای خوانسار بوده است که درسال ۱۳۲۹ به رحمت ایزدی پیوسته و در قبرستان شرقی خوانسار مدفون است بر لوح قبر ایشان دوازده بیت اثر طبع مرحوم محمدحسین شفیع ملقب به صدرالمشاخ و متخلص به اختر نقرگردیده که هر بیت آن ماده تاریخ وفات مرحوم بدیع و برابر با ۱۳۲۹ می‌باشد. جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به اختران فروزان خوانسار، ص ۱۱۶
۷. متأسفانه در خصوص ویژگی‌های فیزیکی بنا از سوی میراث فرهنگی مطالعه‌ای صورت نگرفته و اطلاعات فوق را نگارنده به صورت مطالعه میدانی به دست آورده است.
۸. رجوع شود مجله آینه پژوهش سال چهارم شماره ۲۲- آذر و دی ۱۳۷۲ ص ۹۲
۹. در اصل وقفنامه کلمه به عمد از بین رفته است و خوانا نیست.
۱۰. سوره بقره آیه ۱۸۱
۱۱. ایشان فرزند مرحوم ثقة الاسلام میرزا محمد مهدی شهیدی است. مرحوم شهیدی از علمای خوانسار بوده که در اواخر دوره قاجار در کشمکش‌های خوانین دستگیر و به دار آویخته و ملقب به شهیدی گردید. شرح حال ایشان را در مقدمه سید احمد روضاتی بر کتاب مناهج المعارف مطالعه فرمایید.
۱۲. مرحوم آیت الله حاج سید حسین علوی از جمله علمای بزرگ معاصر خوانسار بوده که در تاریخ ۱۳۶۸/۴/۲۰ وفات یافته و در مسجد موسوم به «آمیر عظیم» مدفون است. شرح حال ایشان تحت عنوان فرزانه‌ای از خوانسار به قلم فرزند ایشان آیت الله سید مرتضی علوی به رشته تحریر درآمده و منتشر گردیده است.
۱۳. مجله پیام حوزه شماره ۳۷، ص ۱۷۸
۱۴. آینه پژوهش شماره ۲۲، ص ۹۲
۱۵. وقف میراث جاویدان شماره ۱۷، ص ۲۶
۱۶. مرحوم آقا میرزا عبدالجواد جعفری فرزند محمد تقی متوفای ۱۳۵۴ ق از جمله علمای خوانسار بود که مدتی نیز به قضاوت اشتغال داشته و در قبرستان شرقی خوانسار مدفون است. رجوع کنید به اختران فروزان خوانسار، ص ۱۲۹

منابع

۱. نگاهی به خوانسار زادگاه آقا حسین خوانساری، رضا استادی، دبیرخانه کنگره بزرگداشت آقا حسین خوانساری، چاپ اول قم، ۱۳۷۸
۲. پیام حوزه شماره ۲۷، سال هشتم، پاییز ۱۳۷۹
۳. خوانسارنامه، محمدحسین تسبیحی، لاهور پاکستان، چاپ اول مرداد ماه ۱۳۷۶-۱۹۹۷ م.
۴. منهاج المعارف با مقدمه و حواشی میرسید احمد روضاتی، سید ابوالقاسم جعفر موسوی، تهران چاپخانه حیدری، ۱۳۵۱
۵. تربت پاکان، عبدالحسین جواهرکلام، جلد ۳ - انتشارات انصاریان، ۱۳۸۲
۶. روزنامه اطلاعات شماره ۱۴۴۲۷، مورخه ۲۰ خرداد ۱۳۵۳
۷. تاریخچه اوقاف اصفهان، عبدالحسین سپیستا، انتشارات اداره کل اوقاف استان اصفهان، ۱۳۴۶
۸. مجله پیام حوزه مدرسه علوی، مرتضی علوی شماره ۳۷، بهار ۱۳۸۲
۹. فرزانه ای از خوانسار (آیت الله حاج آقا حسین علوی) مرتضی علوی، انتشارات انصاریان قم، چاپ اول، سال ۱۳۷۶
۱۰. محقق خوانساری، محمد حسن فاضلی خوانساری، تحقیق و تنظیم سید
۱۷. شهر داران مرکز شهرستان فریدن در استان اصفهان می باشد. این شهر در ۱۲۰ کیلومتری غرب شهر اصفهان واقع است.
۱۸. مرحوم دکتر محمد زهرایی خوانساری فرزند شیخ رضا بدیع «نظام الشریعه» و نوه ملا محمد خوانساری ملقب به زهرایی از پزشکان و خیر خواهان و خدمتگزاران صدیق جامعه خوانسار بود که در فروردین ماه ۱۳۴۳ به ملکوت اعلی پیوست و در قبرستان حاج شیخ قم به خاک سپرده شد. شرح حال ایشان را در کتاب تربت پاکان جلد ۳، ص ۶۵۴ و ص ۱۶۵۰ مطالعه فرمایید.

۱۸. مسجد جامع خوانساری، حمیدرضا میرمحمدی، مجله مسجد، شماره ۴۵، مرداد و شهریور ۱۳۷۸
۱۹. اختران فروزان خوانسار، حمیدرضا میرمحمدی، انتشارات ارمغان قلم، ۱۳۷۸
- جعفر حسینی اشکوری، مؤسسه علمی و فرهنگی آیت الله فاضل خوانساری، چاپ اول ۱۳۷۸
۱۱. فرزندگان خوانسار، احمدرضا کشوری، دفترکنگره محقق خوانساری، قم چاپ اول، ۱۳۷۸
۱۲. مجله آینه پژوهش، فهرست کتب خطی کتابخانه مدرسه علوی (مریم بیگم) رضا مختاری، سال چهارم، شماره ۲۲، آذر و دی ۱۳۷۲
۱۳. وقفنامه مدرسه علوی خوانسار و موقوفات آن، رضا مختاری، وقف میراث جاویدان، سال پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۷۶
۱۴. شرح حال حضرت آیت الله حاج سید حسین موسوی علوی خوانساری، سید ابوالقاسم، جعفر موسوی خوانساری، سید ابوالحسن مطلبی، پیام حوزه شماره ۲۲، سال ششم، تابستان ۱۳۷۸
۱۵. ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع و حوزه علمیه اصفهان، سید حجت موحد ابطحی، دفتر تبلیغات المهدی اصفهان، ۱۴۱۸
۱۶. جغرافیای خوانسار، حمیدرضا میرمحمدی، جلد اول، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۷۲
۱۷. جغرافیای خوانسار، حمیدرضا میرمحمدی، جلد دوم، دبیرخانه کنگره علامه آقا حسین خوانساری قم، ۱۳۷۸